

Tiedeviestinnän ajat ja paikat

ARI KORHONEN & KATARIINA MÄKINEN

Kysymys siitä, miten tieteestä ja tutkimuksesta viestitään, on saanut viime vuosina yhä suuremman painon. Tiedeviestinnän merkitys kytkeytyy laajempaan keskusteluun tutkimuksen yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta. Sekä tiedeinstituutioiden että rahoittajien tuottama paine ohjaa tutkijoita ja muita tieteen toimijoita keskittymään siihen, miten tieto tutkimuksesta saavuttaisi akateemista yhteisöä laajemman yleisön.

Kuten medioitumisen ja viestinnällistymisen yhteydessä on voinut yleisemminkin huomata, ilmiössä on vähintään kaksi puolta. Yhtäältä viestinnän kasvava merkitys vaikuttaisi lisäävän tiedon välittymisen intensiteettiä, nopeutta ja laajuutta. Toisaalta se muuttaa perustavalla tavalla sitä julkista tilaa, jossa yhteiskunnalliset toimijat elävät. Näiden muutosten hahmottamisessa voi lähteä liikkeelle siitä yleisestä ajatuksesta, että viestinnällistyminen tarkoittaa myös erilaisten välittävien tekijöiden, tekniikoiden ja instituutioiden lisääntymistä ja voimistumista, mikä puolestaan ei voi olla vaikuttamatta yhteiskunnallisen järjestyksen ja vallan rakenteiden luonteeseen.

Pohdimme tässä tiedeviestintää ja laajemmin kysymystä tutkimuksen vaikuttavuudesta siitä näkökulmasta, millaisena tiedejulkisuuden, tiedejulkaisemisen ja tiedeviestinnän kenttä ja mahdollisuudet näyttäytyvät tieteellisen julkaisun ja sen toiminnan näkökulmasta. Millaiset kysymykset näyttäytyvät merkityksellisinä, millaisia toimijuuden mahdollisuuksia tiedeviestinnän kentällä on ja millaisista lähtökohdista viestintää tulisi tehdä?

Tieteen julkisuudet ja välitykset

Keskustelu tiedeviestinnän välittäjistä sekä tieteen välitystoiminnan pelisäännöistä ja vaikutuksista nousi hetkeksi julkiseen keskusteluun noin vuosi sitten syksyllä, kun toimittaja Maria Petterssonin kirja *Suomen historian jännät naiset* julkaistiin. Teosta kritisoitiin tuolloin siitä, että sen lähteinä oli käytetty historian tutkijoiden teoksia sellaisella tavalla, jota tutkijat eivät pitäneet asianmukaisena tai eettisenä. Muutamat tutkijat tarttuivat teokseen niinkin ankarasti, että syyttivät Petterssonia plagioinnista. Pettersson kustantajineen puolustautui vetoamalla tietokirjallisuuden käytäntöihin, jotka eroavat tutkimuksen käytännöistä. Plagiointisyttöksiä kiinnostavampaa tässä keskustelussa oli kuitenkin logiikka, johon Petterssonin puolustus perustui, ja joka vaikutti jäsentävän laajemminkin jaettua ymmärrystä tieteestä ja sen popularisoinnista ja vaikuttavuudesta.

Tämän logiikan mukaisesti tutkijoiden työ on ikään kuin näkymätöntä pohjaa heille, jotka sitten popularisoivat tutkimusta ja tuovat sen suuren yleisön saataville kiinnostavassa, “jännässä” muodossa. Ajatuksena siis on, että tutkijat itse eivät onnistu tuottamaan sellaista, mikä tulisi näkyviin ilman välittäjän työtä. Tämä siitä huolimatta, että tutkijat, joiden työtä Petterssonin kirjassa hyödynnettiin, olivat itsekin kirjoittaneet tietokirjoja tutkimuksestaan, ja näistä yhtä Pettersson oli omassa kirjassaan käyttänyt jopa

lähteenä. Tässä keskustelussa tutkimus itsessään siis ei kannata yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen asti, ja kuitenkin vaikuttavuutta halutaan ja tarvitaan.

Ajatus tieteen ja tutkimuksen yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta ei siinä mielessä ole uusi, että yliopistot ovat aina olleet yhteiskunnallisia instituutioita. Niiden toiminta tavoitteineen ja resurssineen paikantuu yhteiskuntaan eivätkä ne ole siitä irrallisia (Karvonen 2014, 64). 2000-luvulla kysymys vaikuttavuudesta on saanut kuitenkin uudenlaisia kierteitä, erityisesti suhteessa vaikuttavuuden keinoihin, määritelmiin ja mittaamiseen. Suomessa tutkimustulosten vaikuttavuuden edistäminen on kirjattu tehtävänä yliopistolakiin, ja sitä perustellaan muun muassa tutkimustietoon perustuvan päätöksenteon edistämisellä.

Laajemmin tarkasteltuna vaikuttavuuspuheiden taustalla on myös kansainvälistä painetta ja taloudellisia tavoitteita (Väliverronen 2018). Ajatuksena on, että tiedeviestintä on keino tutkimuksen vaikuttavuuden parantamiseen, minkä puolestaan uskotaan lisäävän kansallista kilpailukykyä ja tuottavan talouskasvua.

Siinä missä kansainvälisellä ja kansallisella tasolla tutkimuksen vaikuttavuuden ajatellaan lisäävän kilpailukykyä, instituutioiden tasolla yliopistot myös joutuvat yhä kiivaammin puolustamaan omaa yhteiskunnallista merkitystään ja tieteen tuottamia yhteiskunnallisia hyötyjä. Tässä mielessä kysymys vaikuttavuudesta ja tieteen tuomisesta erilaisin viestinnän keinoin osaksi yhteiskunnallista keskustelua ei koske vain abstraktia kysymystä sivistyksen tai tieteellisen tiedon paikasta yhteiskunnassa. Kysymys on myös käytännöllinen ja materiaallinen, ja se koskee rahoituksen kautta sekä tieteen tulosten käyttökelpoisuutta että tiedeinstituutioiden intressiä puolustaa omaa olemassaolon oikeutustaan. Siten yliopistoilla on omat viestintästrategiansa, joilla ne pyrkivät hyödyntämään jopa yksittäisten tutkijoiden medianäkyvyyttä osana omaa brändinrakennustaan (Rowe 2005).

Tiedeviestinnän merkitystä siis painotetaan, ja tutkijoiden tulisi kiinnostua viestinnästä osana oman ammattitaitonsa kehittämistä. Viestintä

nähdään yhtäältä yleisenä taitona ja velvoitteena kaikille mutta toisaalta myös vankkaa osaamista vaativana erityisalana.

Vaikka viestintätaitoja edellytetäänkin kailta, tutkijuuden ei ajatella sinällään pätevöittävän ketään kertomaan tutkimuksestaan laajemmalle kuin akateemiselle yleisölle. Usein toistuvien väitteiden mukaan tutkijat ovat vastahakoisia ja epäonnisia viestijöitä, joita on hartiavoimin usutettava norsunluutornistaan opettelemaan tehokkaita ja yleistajuisia tapoja kertoa tutkimuksestaan. Samalla tiedeviestintä käytännössä työllistää ison joukon erilaisia välittäjiä, joiden tehtäviin lukeutuu toisaalta opettaa tutkijoita viestinnän saloihin, ja toisaalta suoraan toimia tulkkina akateemisen maailman ja sen yhteiskunnan välillä, johon tutkimuksen vaikuttavuuden halutaan kohdistuvan. Tällaisia tiedeviestinnän välittäjiä ovat journalistien lisäksi esimerkiksi viestintätoimistot konsultteineen.

Vaikuttavuuden paineessa tiedeviestintä ammattimaistuu (Väliverronen 2018). Samalla osa tieteeseen ja tutkimukseen suunnatusta rahoituksesta valuu käytännössä viestinnän rahoitukseksi. Esimerkiksi tutkimushankkeet käyttävät saamaansa rahoitusta erilaisten viestintäpalvelujen ostamiseen. Käytännön tai konkreetian tasolla kyse ei siis ole vain asiantuntijuuden eri muodoista, tutkitun tiedon hyödyntämisestä tai tiedon omistusoikeuksista, vaan myös tutkimuksen taloudellisista ja materiaalisista ehdoista. Tämänkin takia on merkityksellistä miettiä, mitä erilaisissa vaikuttavuuden ja viestinnän prosesseissa tapahtuu.

Kysymys vaikuttavuudesta kääntyy helposti tarkoittamaan esimerkiksi sitä, että tutkimus ”saa julkisuutta” vaikkapa perinteisten uutismedioiden kautta, tai sitten suoraa osallistumista poliittiseen päätöksentekoon ja lainsäädäntötyöhön esimerkiksi politiikkasuositusten muodossa. Kumpaankin näistä tarvitaan tiedeviestinnän välittäjiä – joko toimittajia tuottamaan yleistajuisia tai popularisoituja tekstejä tutkimuksesta, tai viestintätoimistojen asiantuntemusta erilaisten *policy brief* tai *white paper* -tekstien laatimiseen.

Tiede- ja asiantuntijaviestintää tekevät luovat toimistot esittävätkin toimintansa hankkeiden,

suhteiden ja vuorovaikutuksen kehittäjinä, ikään kuin ”ajattelun apuna”. Ajatus on helpposti ymmärrettävä ja se vaikuttaa tietysti mielekkäältä, mutta kiinnostavaa olisi myös kysyä, miten tällaiset välittäjät lopulta vaikuttavat tieteen julkiseen paikkaan ja onko tällä vaikutuksensa myös tutkimuksen tekemiseen. Kysymys on kiinnostava jo siksi, että välittävien toimijoiden kirjo on nykyään suuri: mukana on ajatuspajojen tyyliisiä toimijoita, joilla on omat arvonsa ja tavoitteensa, mutta myös puhtaasti graafiseen suunnitteluun keskittyviä toimistoja, jotka luovat esimerkiksi keveitä ja hauskoja piirrosvideoita tiedeviestinnän tarpeisiin.

Tiedeviestinnän paikat

Yksi tapa lähestyä vaikuttavuutta ja tiedeviestintää on kysyä, millä tavoin ne suhteutuvat tutkimuksen paikantuneisuuteen – eli siihen, että tietoa tuotetaan aina jostakin ajasta, paikasta ja näihin sidotusta näkökulmasta käsin. Tutkimuksen vaikutukset eivät siis voi olla irrallaan siitä, millä tavoin tutkimus paikantuu yhteiskuntaan ja erilaisiin valtasuhteisiin. Tutkimuksen vaikutus maailmassa, yhteiskunnassa, hetkellisesti tai pitkäjänteisesti on sidoksissa siihen, millä tavalla tutkimuksen tuottama tieto on muodostunut: millaisin ehdoin sitä on tehty, kenelle ja miten se puhuu.

Kysymys paikantuneisuudesta koskee kaikkea tiedettä, mutta erityisen akuutti se on silloin, kun tutkimus on yhteiskuntatieteellistä, humanistista, kriittistä tai monitieteistä, kuten tässä lehdessä. Jos tutkimuksella ajatellaan olevan jotakin ”yleistä vaikuttavuutta” yhteiskunnassa, päädytään helposti tarkastelemaan tutkimustietoa ikään kuin se olisi valmiina totuutena maailmassa ja vain odottaisi tutkijaa löytäjäkseen ja välittäjää saattamaan tiedon yleisesti saataville. Jos tutkimuksen vaikuttavuutta ajatellaan tällä tavoin tiedon muotoutumisesta irrallisena kysymyksenä, päädytään toimimaan vastoin niitä tiedon tuottamisen käytäntöjä, joihin esimerkiksi kriittinen tutkimus ja feministinen tutkimus ovat sitoutuneet.

Yllä mainittu Petterssonin kirjan lähteistyksen puute oli ongelma juuri tiedon paikantuneisuuden näkökulmasta: ei ole olemassa historiallista

tietoa, joka olisi irrallaan siitä, miten se on muotoutunut. Ei esimerkiksi ollut sattumaa, että ”jännien naisten” historiaa olivat tutkineet nimenomaan naiset ja että Petterssonin tapa ohittaa tutkijoiden työ jätti siten juuri naisten työn näkyvämmäksi, vaikka kirjan ääneen lausuttu tavoite oli päinvastainen. Kun tiedon tuotannon ehdot ja paikantuneisuus katoavat erilaisissa popularisoinnin tai välittämisen prosesseissa, tutkimus muuttuu helposti vain kokoelmaksi yksittäisiä väitteitä tai kurioositeetteja, jotka sellaisenaan eivät oikeastaan ole tutkimustietoa. Samalla katoaa näkyvistä myös se, kenelle, mihin, ja miten tutkimus puhuu, ja mitkä ovat sen tuottaman tiedon rajat.

Tieteen tekemisen lisäksi myös sen julkaiseminen ja vaikuttaminen on paikantunutta: tutkimustieto syntyy tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa, ja tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa se myös löytää reittinsä vaikuttaa. Ilman tämän asetelman hahmottamista kysymys tutkimuksen vaikuttavuudesta jää hyvin helposti ilmaan. On siis syytä ottaa vakavasti ne moninaiset tavat, joilla tutkimuksen paikantuneisuutta on viime vuosikymmeninä jäsenetty, ja laajentaa tämä keskustelu koskemaan myös tutkimuksen julkaisemista ja tiedeviestintää. Miten viedä tutkimus yhteiskuntaan, yhteiskunnalliseen keskusteluun, niin että tutkittu tieto säilyttää sitoumuksensa ja siihen perustuvan vaikuttavuutensa?

Esa Väliiverroksen (2018) mukaan tiede ja tutkimus ovat historiallisesti pyrkineet avautumaan yhteiskuntaan erityisesti sellaisissa murrosvaiheissa, joissa tieteen yhteiskuntasopimusta on neuvoteltu uusiksi. Tällöin tiedon paikantuneisuuden liittyy myös kysymys siitä, millaisista lähtökohdista tätä neuvottelua käydään: tunnistaanko sen ehdot, ja tunnistaako tutkimus oman paikkansa neuvottelijana? Vai otetaanko sellaiset tieteen yhteiskuntasopimuksen ehdot vain annettuina, joiden varassa vaikuttavuudesta ja tiedeviestinnästä ylipäättään puhutaan?

Lisäksi on huomattava, että tutkimuksen vaikuttavuus – niin tärkeää kuin se onkin – ei ole aina viatonta tai hyväntahtoista. Tutkimus voi ottaa paikkansa yhteiskunnassa sellaisella tavalla, joka kääntyy tutkijan hyviä aikeita vastaan. Esimerkiksi antropologi Marilyn Strathern on kuvannut,

miten hänen tutkimuksensa Papua Uusi-Guineassa päätyi osaksi poliittisia prosesseja, joiden lopputulos oli hyvin toisenlainen kuin mitä hän tutkijana oli ennalta arvellut tai toiveikkaana odottanut. Tutkimuksessa itsessään ei ollut mitään vikaa, mutta sen vaikutus oli yllättävä. Tutkija ei siis aina ennalta tiedä, “keitä hän auttaa ja keitä hän satuttaa” (Page & Strathern 2016, 49).

Tutkimus saa siis merkityksensä tietyyssä ajallisessa ja paikallisessa kontekstissa, ja tässä kontekstissa syntyvät myös sen vaikutukset. Pohjimmiltaan kyse on aina lopulta arvaamattomista ja hallitsemattomista prosesseista. Voi käydä niin, että jotakin on tutkimuksessa jäänyt huomaamatta tai tullut sivuutettua, ja juuri tällainen ”sokea piste” lähteekin kertautumaan, kun tutkimus alkaa vaikuttaa maailmassa. Tästä näkökulmasta katsottuna tiedeviestinnän ja vaikuttavuuden käytännöissä tapahtuu muutakin kuin pelkkää viestin tehokasta välittämistä tai huomion keräämistä tutkimukselle.

Keskustelu tiedeviestinnästä sivuuttaa helposti kysymyksen tieteen ajallisuudesta. Tutkimuksen aika on eritahtista verrattuna viestinnän aikaan, ja sen vaikutukset, olivat ne sitten hyötyjä tai haittoja, eivät välttämättä ole välittömiä. Siinä missä esimerkiksi perinteinen uutisointi pelaa uutuusarvolla ja hetkellisillä tapahtumilla, tutkimuksen tapahtuminen yhteiskunnassa voi olla myös hajautunutta, hidasta ja epäsuoraa (Page & Strathern 2016). Millä tavoin tiedeviestintä säilyy avoimena epämääräiselle, eritahtiselle, vaikeasti jäljitettävälle tapahtumiselle ja vaikuttamiselle?

Kysymys koskee nimenomaan tämän lehden kaltaisia toimijoita: avoimen julkaisemisen valtavirtaistuminen saa aikaan sen, että tiede ja tutkittu tieto tulevat kyllä saavutettavammiksi kaikille, mutta samalla tämä avoimuuden vaikutelma peittää alleen kysymyksen siitä, millaisiin tilanteisiin ja keskusteluihin tutkimus itse asiassa päätyy sekä miten ja millaisin painoituksin tieto saavuttaa vastaanottajansa. Millainen toimija tiedeellinen julkaisu on yhteiskunnallisesti vaikuttavana ja viestivänä?

Viime vuosina on kehitetty tieteellisistä seuroista lähtöisin olevia tutkimuksen popularisoinnin kanavia (esimerkiksi *Politiikasta ja Ilmiö*).

Nämä kanavat pyrkivät toimimaan yhtä lailla välittäjän roolissa, mutta niiden toimijuus ja tavoitteet nousevat suoremmin tutkimuksen maailmasta. Tällaisten hankkeiden rinnalla meitä kuitenkin kiinnostaa mieltä, millaisia mahdollisuuksia perinteisemmällä tieteellisillä julkaisuilla itsellään voisi olla toimia viestijöinä ja tutkimuksen vaikutusten tekijöinä. Millä tavoin tiedeviestintää voisi ottaa haltuun tieteellisten julkaisujen omista intresseistä ja paikantumisista käsin?

Paikantuneisuuden ajatuksen kautta näihin kysymyksiin voisi vastata paikan ja tilan tuottamisena: tieteellisen julkaisun toiminnan voisi nähdä niin, että se ei välitä tietoa vaan tekee tilaa tiedolle, sen tekemiselle, niille vaikutuksille, joita tutkimuksella voi olla - ja vielä niin että tunnustetaan myös vaikutusten hajautuneisuus, niiden ottama aika, se että niiden jäljittäminen on usein mahdotonta. Konkreettisesti kyse on siitä, että tieteellinen julkaiseminen ei suuntaudu vain julkisen tieteen neutraaliin tilaan tai vapaille markkinoille, vaan niihin paikkoihin, jonne julkaistu tieto kulloinkin paikantuu, olivatpa nuo paikat sitten kamppailuja, yhteisöjä tai keskusteluja.

Tällainen ajatus tiedeviestinnästä pohjaa luotoon siitä, että kun tutkimus paikantuu johonkin, tämä paikantuminen kantaa sillä tavalla, että tutkimuksella on annettavaa ilman välittäjiä - joko tapahtuman muodossa tai muuten. Tutkimusta ei siis tarvitse popularisoida, mutta sen voi kyllä sovittaa ja tiivistää siihen tilaan, josta se joko on lähtöisin tai jossa sen voi nähdä vaikuttavan. Siten tiedeestä ja tutkimuksesta lähtevien äänien ei tarvitse olla soveliaita, tasapainoisia tolkun ääniä, vaan ne voivat olla myös affekteilla ladattuja kädet savessa -puheenvuoroja tai sellaista puhetta, joka ei väistä poliittisuutta tai esiinny intressittömänä. Tiede kykenee puhumaan tiettyssä tilassa, tiettyinä aikana. Tieteen ei tarvitse tulla yhteiskuntaan neutraalina ja hyödyllisenä, sillä se on jo syntyjään yhteiskunnassa ja yhteiskunnasta, kaikkine painolasteineen ja näkyvine ja näkymättömine vaikutuksineen. ■

ARI KORHONEN JA KATARIINA MÄKINEN *ovat Tiede&edistyksen päätoimittajat*

KIRJALLISUUS

- Karvonen, Erkki (2014) Tiede tuottaa todellisuutta - kenen etujen mukaan ja kuinka eettisesti? Teoksessa Muhonen, Reetta & Puuska, Hanna-Mari (2014) (toim.) *Tutkimuksen kansallinen tehtävä*. Tampere, Vastapaino, 53-86.
- Page, Samantha & Strathern, Marilyn (2016) The Impact Agenda and its Impact on Early Career Researchers. A Discussion with Marilyn Strathern. *Anthropology in Action* 23(1), 46-51.
- Rowe, David (2005) Working Knowledge Encounters: Academics, Journalists and the Conditions of Cultural Labour. *Social Semiotics* 15(3), 269-288.
- Väliverronen, Esa (2018) *Julkinen tiede*. Tampere, Vastapaino.